

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Збірник, який пропонується увазі читачів, присвячений історії народів Надчорномор'я в добу перебування у цьому регіоні кочовиків. Що являло собою Надчорномор'я у географічному та етнополітичному відношенні?

Почнемо з географічної характеристики регіону. Основну частину його території займав степ. Власне, саме існування степової зони з її ландшафтними особливостями, що визначали спосіб господарювання та соціальну організацію місцевих народів, і є тим головним фактором, який дає можливість говорити про Надчорномор'я як про регіон, що протягом майже трьох тисячоліть відігравав особливу роль в історії України та й усієї Центрально-Східної Європи.

Степи Надчорномор'я є найзахіднішою частиною Великого поясу степів, що простягнувся через усю Євразію від Добруджі до Монголії. М'який, як для степової зони, клімат, з найбільшою кількістю опадів і найменшим ступенем континентальності, дає можливість майже з однаковою ефективністю розвивати у надчорноморських степах як скотарське господарство (зокрема, й кочове), так і землеробське. Цим Надчорномор'я різко відрізняється від такої „еталонної” області розселення кочовиків, як Монголія, де ведення землеробського господарства є практично неможливим. Наслідком відмінностей у кліматичних умовах була й різниця у способах ведення кочового господарства. Так, у Надчорномор'ї, на відміну від Монголії, обов'язково потрібно було заготовляти корми на зиму, адже доволі значний сніговий покрив робив неможливим тебенівку, тобто добування худобою корму з-під снігу. Це, у свою чергу, робило місцевих кочовиків більш вразливими у військовому відношенні у зимовий період. Окрім того, наявність великих за площею річкових заплавл, особливо дніпровської, полегшувала процес осідання кочового населення не тільки у прикордонних зі степом районах, а й у самому степу.

Враховуючи весь спектр можливостей господарського використання надчорноморських степів, не дивно, що вся історія регіону заповнена постійною боротьбою за життєвий простір між кочовиками та землеробським населенням, яке просувалося у степову зону як з півночі, з боку лісостепу, так і з півдня, з боку моря.

Втім, не зовсім коректним було б обмежувати Надчорномор'я лише територією степу. Не варто забувати, що степові ландшафти розповсюджені й північніше, на території лісостепу (зокрема, доволі великий масив лучних степів знаходився не так вже й далеко від Кисва – у Пороссі), і південніше – у Гірському Криму (степи північних передгір'їв та гірські степи на Карабі-Яйлі, Бабуган-Яйлі тощо). Унаслідок цього, кочові племена, які витіснялися зі степової зони більш потужними конкурентами, мали змогу відкочовувати північніше чи південніше. З цілої низки прикладів достатньо буде навести лише два: це роз-

селення чорних клобуків у лісостеповій зоні на південних кордонах Русі та пізніх скіфів – у кримських передгір'ях.

Отже під Надчорномор'ям ми розуміємо регіон, до якого входять не тільки степи, але й прилеглі до них території лісостепу й Кримських гір, де відбувала-ся взаємодія між кочовим та осілим населенням у військово-політичній, торго-вельно-економічній та культурній сферах.

З географічними характеристиками регіону прямо пов'язані й хронологічні рамки нашого збірника. Адже саме специфічні ландшафтні умови євразійсько-го степу й сприяли утворенню тут унікальної форми господарства – кочового скотарства – носії якої і були головними дійовими особами історії Надчорно-мор'я. Тому логічно, що нижньою хронологічною межею є IX ст. до н.е. – час появи у регіоні перших кочовиків, що залишили по собі археологічні пам'ятки типу Чорногорівки та новочеркаського скарбу, і яких зазвичай пов'язують з кіммерійцями та ранніми скіфами. Відповідно, верхньою хронологічною ме-жею є початок XIX ст., коли останні залишки ногайців були змушені залишити надчорноморські степи.

Одначе, якщо хронологія збірника визначалася саме часом існування у ре-гіоні кочового населення, то його тематика є значно ширшою, аніж вивчення історії кочовиків. В історії Надчорномор'я IX ст. до н.е. – початку XIX ст. н.е. чітко вирізняються три напрямки етнічних міграцій, які несли з собою цивілі-заційні впливи: східний, північний та південний.

Східний напрямок пов'язаний з кочовими племенами Євразії: спочатку іра-номовними, потім тюркомовними, переселення яких відбувалися чи не завжди лише зі сходу на захід. Саме кочовики у період стабілізації ситуації у степу могли забезпечувати трансконтинентальну торгівлю, завдяки чому на терито-рію Надчорномор'я поширювались економічні та культурні впливи цивілізацій Сходу – від Середньої Азії до Китаю.

Другий, північний, напрямок був пов'язаний з діяльністю осілих племен лісостепу, передусім правобережного. З лісостепу до степової зони проникало осіле населення Центрально-Східної Європи: на заході фракійське, потім східно-романське, на сході – слов'янське (зокрема, й українське). Цим напрямком до Надчорномор'я приходили економічні й культурні впливи з Центральної та Центрально-Східної Європи.

І, нарешті, південний вектор був пов'язаний з колонізаційною діяльністю народів Середземномор'я: греків, римлян, пізніше генуезців та османів. Саме через грецькі, генуезькі та османські колонії на узбережжі Надчорномор'я по-ширювались економічні та культурні впливи цивілізацій Середземномор'я та Близького Сходу.

Складна взаємодія носіїв усіх цих впливів – від мирної співпраці до жорсто-ких конфліктів – і визначала хід історії Надчорномор'я у IX ст. до н.е. – початку XIX ст. н.е. Різні аспекти цього багатогранного процесу й знайшли відобра-ження у працях, що склали наш збірник.